

de warmhartige amerikaan: op zoek naar een eigentijds verstaan van barmhartigheid

Annelies van Heijst, 2004

Rede uitgesproken op de feestelijke bijeenkomst van het Thijmgenootschap "De hemel van Nederland", Tilburg, 9 oktober 2004.

De rede werd voorafgegaan door een 10 minuten durende PowerPoint presentatie over (beelden van) barmhartigheid; aan die presentatie wordt in de tekst gerefereerd.

Barmhartigheid heeft betrekking op een luide roep, of een stille schreeuw, en over de zorgzame respons daarop. We komen dan in een veld van met elkaar verknootte betekenissen terecht, want dat ene woord barmhartigheid lokt andere woorden uit. Bijvoorbeeld liefdadigheid, ofwel caritas, als de in praktijk gebrachte barmhartigheid. En daaraan verbonden deugden als mededogen en onbaatzuchtigheid, zorgzaamheid en compassie. Een wereld van woorden, muziek (Bachs aria 'Erbarme dich' uit de Matteheüspassion bijvoorbeeld) en beelden. Ze vertegenwoordigen een oude traditie en zijn tegelijk hoogst actueel. Toen mijn vader van 79 een paar weken geleden bij het uitlaten van zijn hond op straat viel en niet meer overeind kon komen (hij bleek een lichte beroerte te hebben gehad) reden hem welgeteld drie auto's voorbij, eer er een stopte en hem naar huis bracht.

Als we barmhartigheid zeggen, wat was er dan vroeger anders dan nu? Waar liggen verschuivingen? Er is hernieuwde belangstelling voor het begrip. Zelfs politieke denkers zoals Cyrille Offermans en Gabriel van den Brink hebben er de afgelopen maanden in de kranten over geschreven. Barmhartigheid is 'in'. (Vrouwelijke den-

kers als Dorien Pessers en Grietje Dresen zijn overigens al langer met het onderwerp bezig.) Hun stukken vertonen een zelfde tendens: in een maatschappij van calculerende burgers is er weinig ruimte voor immateriële waarden, voor een niet berekende manier van met elkaar omgaan. Maar de samenleving wordt onherbergzaam als er geen belangeloze aandacht en inzet voor anderen meer bestaat. Speciaal voor groepen mensen die op anderen zijn aangewezen, wil hun leven enige kwaliteit hebben.

Bij het sorteren van de beelden die u zojuist hebt gezien en bij het overdenken van wat ze oproepen, kwam er drie vragen bij me op. Die vormen nu mijn leidraad. Wat is kenmerkend voor barmhartigheid en in hoeverre is het typisch christelijk? Barmhartigheid, waar moet je het zoeken in de wereld van vandaag? En welke herijking is nodig van onze begrippen wil barmhartigheid ruimer baan krijgen?

1. Zeven kenmerken van BARMHARTIGHEID

Ik begin met wat kenmerkend is voor barmhartigheid. De typering steunt op de beelden van daarnet, de verhalen die in onze cultuur over barmhartigheid de ronde deden en nog doen, en op wat denkers erover hebben geschreven (zoals Paul Ricoeur, Paul Moyaert, en Paul van Tongeren). De volgende zeven kenmerken vallen me op.

DE WARMHARTIGE AMERIKAAN

© Annelies van Heijst, 2004, bron: <http://www.presentie.nl/documenten>

Ten eerste *interruptie*. Barmhartigheid houdt op en verstoort de eigen doelgerichtheid. Iemand is onderweg ergens heen, maar hij stuit op een ander die gewond in de berm van de weg ligt. In die berm is iets urgents aan de hand, dat hier en nu aandacht eist. Toch was de Samaritaan niet de eerste voorbijganger, een priester en een leviet gingen hem voor, zo wil het evangelieverhaal. Maar hij is wel de eerste die zijn gang onderbreekt.

Het tweede kenmerk: barmhartigheid manifesteert zich *metterdaad*. Had de Samaritaan niet daadwerkelijk geholpen maar enkel verheven gedachten gekoesterd, bijvoorbeeld over het belang van de ander bijstaan in naam van God, dan was de parabel niet naar hem genoemd. Dat daadkarakter kan in een hedendaagse spiritualiteit – zoals die bijvoorbeeld in de Beweging van Barmhartigheid gestalte krijgt – niet genoeg worden onderstreept, al begrijp ik de daar bestaande huiver voor drukdoenerig en onbezonnen activisme.

Het derde, hiermee nauw verbonden, kenmerk is: barmhartigheid *ontspringt aan een open manier van in het leven staan en om je heen zien*. De Samaritaan ‘zag, werd bewogen en kwam in beweging’ (zoals Cees Waaijman het bondig op begrip heeft gebracht). Iemand gaat alleen maar iets voor een ander doen, als die niet met de rug naar het lijden staat, als die persoon open is voor het appèl van mensen die nood hebben aan hulp of steun. Om dat appèl te ondergaan, moet je willen kijken en luisteren. Vaak hoor je geen luide roep, maar is het een stille schreeuw.

Het vierde kenmerk: barmhartigheid kan een *zware last zijn, die iemand echter vrijwillig op zich laadt*. Vincent van Goghs schilderij van de barmhartige Samaritaan laat dat schitterend zien. De Samaritaan bezwijkt bijna onder het gewicht, als hij de gewonde op de ezel torst. Toch is de last

vrijwillig opgenomen. Er was geen gebod, plicht of gewoonte die dat voorschreef. De Samaritaan deed het uit zichzelf. Zo máákte hij zich, volgens de uitleg die Jezus aan de parabel gaf, tot naaste van de gewonde man. Wie barmhartigheid be-toont, maakt zich tot naaste van een medemens aan de rand van de weg, van mensen die op de een of andere manier in de marge zijn geraakt.

Het vijfde kenmerk: barmhartigheid is een *surplus en gaat de grenzen van het recht te buiten*. Als iemand barmhartig voor je is, schenkt die je iets waarop je strikt genomen geen recht hebt. Je krijgt het, zomaar. Het is gratis en je staat er niet door in de schuld. De gewonde die op de ezel werd geladen kón er ook niets tegenover stellen. Hij was aangewezen op de hulp van een ander, hij kon zichzelf niet helpen.

Het zesde kenmerk van barmhartigheid is: *zachtmoedigheid*. Wie onbarmhartig de les gelezen krijgt, krijgt hard te horen wat er allemaal niet deugt. Het jongetje dat meende dat de parabel ging over de ‘wármhartige’ Amerikaan had goed begrepen dat het ging over een warm hart, een zacht gemoed. Barmhartigheid toont zich zachtzinnig. Het is de hand over het hart strijken, genade voor recht laten gelden. De klassieke vrouwelijke beelden van Caritas als koesterende voedende vrouw onderstrepen dat, samen met de krachtiger beelden van Mater Misericordiae als zinnebeeld van ontferming. Het is jammer dat die vrouwelijke iconen van barmhartigheid zo zijn weggezakt uit het collectieve bewustzijn van de meeste hedendaagse gelovigen en alleen de Samaritaan nog over is.

Het zevende kenmerk van barmhartigheid is: welbewust in een asymmetrische ofwel ongelijke relatie gaan staan. Door het barmhartige optreden ontstaat er, voor korte of langere tijd, iets tussen wie barm-

DE WARMHARTIGE AMERIKAAN

© Annelies van Heijst, 2004, bron: <http://www.presentie.nl/documenten>

hartigheid betoont en degene die het niet best gaat. De verhouding is per definitie ongelijk. De ongelijkheid brengt de spanning met zich mee van hoog en laag, van machtig en machteloos. Was de man niet gewond geweest, maar had hij in de berm een broodje zitten eten toen de Samaritaan passeerde, dan had de parabel niet bestaan.

Wat is er christelijk aan barmhartigheid? De parabel stamt uit de bijbel, maar niet alleen navolgers van Jezus mogen er aanspraak op maken barmhartig te zijn, of zij die net - als Jezus zelf - in de joodse traditie staan. De parabel geeft die bredere strekking al aan. Niet de priester en de leviet schieten de gewonde te hulp, maar een Samaritaan. Binnen de toenmalige sociale en religieuze verhoudingen lag dat niet in de verwachting. Toch is de Samaritaan in de uitleg van Jezus toonbeeld van barmhartige naastenliefde.

Ook mensen met een ander geloof of zonder geloof blijken dragers van barmhartigheid te zijn. Bovendien is voor iedereen die zich inleeft in de gewonde langs de weg, inzichtelijk dat de Samaritaan beter handelde dan de priester en de leviet. Om dat in te zien hoef je geen christen te zijn: het goede blijkt en spreekt voor zich. Daarom is de moreel appellerende kracht van de parabel universeel. Daarom overstijgt het metterdaad verwerkelijken van barmhartigheid alle levensbeschouwelijke verschillen. In onze multiculturele en geseculariseerde samenleving is die samenbindende waarde van barmhartigheid van groot belang.

Wel voegt de christelijke duiding iets toe, een dimensie die enkel oplicht voor wie in dat christelijke geloof staan. In het evangelie van Matteüs hoofdstuk 25 waar wordt verhaald over het laatste oordeel, krijgen gelovigen het volgende te verstaan. Wie barmhartig is voor een mede-

mens in nood, ontmoet in de noodlijdende ander Jezus Christus. God zelf openbaart zich in de hongerende, dorstige of zieke. Of als we die beelden actualiseren: in de demente, de junk, het dubbel gehandicapte kind. Wie God zoekt, kan God daar vinden. Mensen die geen Godsoeker zijn, zegt dat misschien niet veel, maar voor gelovigen geeft het diepte en kracht aan hun handelen. Zeker is het christelijk geloof omvattender dan de werken van barmhartigheid. Maar iemand die zich 'christen' noemt en onbarmhartig leeft, is volstrekt ongeloofwaardig.

Overzien we de zeven kenmerken van barmhartigheid dan is het de grote vraag of tegenwoordig de voorwaarden voor een barmhartig ethos nog wel bestaan. Leven we nog wel met een begrippenkader waarin dat ethos tot ontplooiing kan komen? Gelijkheid staat in onze democratische samenleving zo hoog aangeschreven dat we bijna allergisch zijn geworden voor ongelijkheid. Op een duidelijk voorbeeld daarvan wees mij de exegeet Wim Weren met zijn commentaar op de nieuw te verschijnen bijbelvertaling. Wanneer Jezus in die nieuwe vertaling mensen tegenkomt en aanspreekt zegt hij doorgaans 'jij'. Wanneer hij echter zieke of hulpbehoevende mensen tegenkomt hebben de vertalers gekozen voor 'u'. (Het Grieks kent dat verschil evenmin als het Engels.) Waarom? Omdat, volgens de vertalers, absoluut niet de indruk mag worden gewekt dat Jezus de zieke mensen neerbui-gend zou benaderen... Wat mij hierin vooral interesseert is de uitleg. De vertalers weerspiegelen in hun keuze een tegenwoordig bestaande gevoeligheid, of beter gezegd overgevoeligheid. Ongelijke behoeftigheid, ofwel afhankelijkheid, wordt meteen linea recta verbonden met verlies aan waardigheid. De nieuwe vertaling compenseert die onverdraaglijke ongelijkheid door enkel op dat punt de beleefde

DE WARMHARTIGE AMERIKAAN

© Annelies van Heijst, 2004, bron: <http://www.presentie.nl/documenten>

aanspreekvorm in te voeren. Ik denk dat het probleem daarmee volstrekt niet afdoende wordt gepeild, laat staan opgelost. Ik zie in het debatteren over zorg de naald alsmal opnieuw in de groef van dit probleem vallen. Kennelijk is het bijna onmogelijk geworden om behoefte voluit te onderkennen zonder in afhankelijkheid en hulpeloosheid per definitie een aanslag op waardigheid te zien. Zelfredzaamheid en autonomie gelden als zeer hoge waarden, en dankbaarheid wordt gemakkelijk verward met bij iemand in de schuld staan. Recht hebben en dat juridisch claimen, heet een zekerder en waardiger manier van in het leven staan, dan afhangen van de zorgzaamheid van anderen. In het verkeer tussen mensen voert het economisch ruilen van 'voor wat hoort wat' en 'gelijk oversteken' de boventoon. Je bent wel gek als je iets doet, zonder er wat voor terug te verlangen.

Gelukkig is ons samenleven daarmee niet compleet geschetst. Mensen voelen nog wel degelijk aan dat er voor een vervuld en gelukt leven meer nodig is. De Franse filosoof Luc Ferry heeft die intuïtie zo omschreven: 'liefde is de structuur van zin'. Hij bedoelt ermee dat mensen, willen ze zin geven aan hun leven, dat niet kunnen in louter op zichzelf gericht bezig zijn. Ze moeten zichzelf openbreken, of overstijgen, door hogere waarden te onderkennen dan het eigenbelang. Dat doen ze door zich liefhebbend voor anderen in te zetten. Alleen zo vullen ze hun leven echt met zin en betekenis. We hunkeren volgens Ferry naar een authentieke levensvervulling die dieper gaat dan succes, rijkdom, winnen en individueel excelleren en in de schijnwerper staan. Barmhartigheid moet het, denk ik, van die hunkering hebben. Want barmhartigheid is alleen maar denkbaar binnen een levensvisie waarin liefde de structuur van zin is. Dat brengt me op mijn

tweede vraag: waar moet je barmhartigheid zoeken?

2. BARMHARTIGHEID waar moet je het zoeken?

Samaritanen zijn tegenwoordig niet zo bekend, Amerikanen des te meer, maar niet vanwege hun barmhartigheid. Waar krijgt de liefdevolle barmhartigheid of barmhartige liefde tegenwoordig gestalte? Zonder in dit korte bestek de hele wereld te willen beschrijven, wijs ik op drie domeinen in onze sociale werkelijkheid: de mantelzorg, het vrijwilligerswerk en professionele gezondheidszorg- en hulpverlening (*cure en care*).

Wat in de mantelzorg gebeurt, is doorgaans een mix van persoonlijke gehechtheid, hartelijkheid, medeleven, schuldgevoel, verplichting en: barmhartigheid. Mantelzorg begint als een geliefd iemand 'aan de kant van de weg beland'. Daar is niet voor gekozen, dat is gewoon een feit. Mantelzorgers willen of kunnen hun geliefde niet afvallen en springen in. Ze zijn bewogen en voelen zich verbonden. Uit onderzoek blijkt dat ze vaak zo lang en hard zorgen dat ze er zelf bijna of helemaal onder bezwijken. Naarmate de nood dringender is, wordt het appèl groter.

Vrijwilligerswerk is meer je uit vrije verkiezing inzetten voor anderen en dan meestal anderen die je niet of niet zo goed kent. Ook daar spelen meer dan alleen verheven drijfveren. Iemand verveelt zich thuis of wil zich laten gelden, of wil opgenomen zijn in een groter verband. Deze door en door menselijke beweegredenen maken vrijwilligerswerk nog geen minderwaardige uiting van barmhartigheid: de wereld zou stukken onherbergzamer zijn zonder.

Bij het derde domein waarin ik barmhartigheid ontwaar, sta ik uitvoeriger stil, omdat het tegenwoordig helaas ongewoon is

DE WARMHARTIGE AMERIKAAN

© Annelies van Heijst, 2004, bron: <http://www.presentie.nl/documenten>

geworden dit woord daarop te betrekken. Ik signaleer barmhartigheid, maar vaak aangevochten, onder druk gezet en op de proef gesteld, onder professionals die van helpen en zorgen hun beroep hebben gemaakt. Ik nodig u uit met me mee te kijken.

Om te beginnen is de professie van zorgdragen voor medemensen geen moreel neutrale aangelegenheid. Geen beroep te vergelijken met dat van dakdekker of conducteur. Professioneel zorgdragen realiseert waarden en stelt die present in ons midden. Zonder de inzet van professionals zou de samenleving mensonwaardig zijn en konden we ons geen beschaafd land noemen. Die morele dimensie moet worden onderkend en we zouden zorgprofessionals de eer dienen te bewijzen die hen toekomt.

De verzorgende die in het verpleeghuis oude mensen verschoont en met hen keuvelt, de vrouwen van de thuiszorg die door weer en wind hun adressen afgaan, de huisarts in een oude stadswijk die communiceert met patiënten die hij amper verstaat, de medisch specialist die van vroeg tot laat wordt bestookt met vragen over allerlei patiënten; zij maken iets waar dat van onschatbare waarde is.

Mensen die van helpen en zorgen (medisch, verpleegkundig en verzorgend) hun beroep hebben gemaakt, stellen zich beschikbaar aan tal van medemensen die hen vreemd zijn. Ze gaan, om in de beeldspraak van de parabel te blijven, patrouilleren langs de weg waarvan ze weten dat er velen gewond in de berm belanden en snellen hen te hulp. Ze doen dat op, via hun arbeidscontract, afgebakende uren. Maar doordat ze in een collectief werken en elkaar afwisselen, staan ze samen garant dat er een antwoord komt op de stille schreeuw, het gekerm of gekrijs. Professionals samen fungeren als drager van barmhartigheid en doen wat voor een individu alleen niet op te brengen zou zijn. Zorginstellingen vormen zo be-

schouwd een institutioneel verankerde structuur van barmhartigheid. Barmhartigheid mag niet alleen worden gelokaliseerd in de private sfeer in één op één-verhoudingen, zeker niet nu de overheid de zorglast afwentelt op burgers onder het motto van eigen verantwoordelijkheid. Barmhartigheid nastreven betekent ook: pal staan voor goede structuren van zorg en hulpverlening en in verzet komen als die dreigen te worden ontmanteld.

Professionals in de gezondheidszorg en hulpverlening hebben een principiële beschikbaarheid voor vreemde medemensen die steun en bijstand behoeven. Vreemde mensen met wie zij – net als de Samaritaan die de gewonde nooit eerder had gezien – aanvankelijk ‘niets hebben’ zoals dat tegenwoordig heet. Ze zijn er voor mensen die ze niet kennen, niet bijzonder aardig hoeven te vinden, en van wie ze niets terugvragen. (Al krijgen ze, maar dat vraagt een apart verhaal, er wel ‘veel voor terug’, zoals ze het zelf noemen.) Wat in het professionele werken vervolgens vaak op gang komt, zeker als de gever en de ontvanger van zorg langer in elkaars buurt verkeren, is wederzijdse betrokkenheid,

Als je aan professionals in de zorgsector vraagt, waarom ze hun vak hebben gekozen, zeggen ze meestal in het algemeen ‘ik wou mensen helpen’. Ze duiden dan op méér dan een neutrale beschikbaarheid. Hun drijfveer gaat dieper. Ze wilden lijden verlichten, opdat het iemand die pijn of verdriet heeft beter zou gaan. Daarin schuilt iets dat tegenwoordig helaas amper meer ‘liefde’ heet, vroeger noemden we het ‘naastenliefde’. Helaas reserveren we ‘liefde’ nu voornamelijk voor exclusieve betrekkingen vooral in de privé-sfeer. Toch denk ik dat wat veel professionals beweegt goed omschreven kan worden als ‘menslievendheid’. Ze willen betrokken raken bij mensen in het algemeen die hulp of steun nodig

DE WARMHARTIGE AMERIKAAN

© Annelies van Heijst, 2004, bron: <http://www.presentie.nl/documenten>

hebben, niet bij deze of gene speciaal. Ze gaan om die mensen geven, die mensen gaan hen aan het hart.

Die betrokken en menslievende instelling zou veel pregnanter moeten worden opgenomen in de zorgtaal en de zorgvisie van professionals in een helpend en zorgend beroep. Indien in de zorgsector geen menslievende zorg wordt geboden maar slechts correct volgens de richtlijnen en protocollen verlopende zorg, holt dat de zorg uit en wordt die inhumaan. De zogeheten zorgethiek en de presentietheorie, zoals ontwikkeld door Andries Baart (in zijn boek *Een theorie van de presentie*), stellen precies op dit punt fundamentele vragen.

3. Twee begripsmatige bijstellingen

Een barmhartiger praxis van zorg is mogelijk als op twee punten een herijking van begrippen van de grond komt. Ten eerste binnen de christelijke traditie, ten tweede binnen de wereld van de professionele zorg.

Herijking 1: herwaardering van de zelfliefde in de barmhartige naastenliefde

Binnen de christelijke traditie moet korte metten worden gemaakt met alles wat is gericht op de sacraficiële verheerlijking van lijdzaamheid en vernedering, bloed en geweld. Indien barmhartigheid niet is georiënteerd op de liefde maar op zelfverachting, doet het schade. Ik ben hierover zo stellig op grond van mijn onderzoek naar een historische zorgpraktijk van vrouwelijke religieuzen sinds de negentiende eeuw, vervat in mijn boek *Liefdewerk* (2002) en de reacties die ik daarop heb gekregen, met name van veel voormalige zorgontvangers.

Eenzijds hebben religieuzen in hun werken van barmhartigheid zeer veel goed gedaan en verdient dat veel meer erkenning. Niet goed waren, zo hebben de religieuzen zélf

onderkend in het vernieuwingsproces sinds de jaren zestig, kloosterlijke gebruiken en denkbeelden die tegen de menselijkheid indruisten. Met name gebruiken en denkbeelden die erop gericht waren de hoogmoed en zelfvoldaanheid te breken, door moedwillige vernedering, fysieke pijniging, door niet trots mogen zijn op je werk en af moeten zien van erkenning.

In de respons op mijn onderzoek van mensen die door de religieuzen zijn verzorgd, zit dit patroon. Sommigen zijn zeer tevreden, anderen helemaal niet. Maar over een ding zijn ze het eens. Veel liefde, in de zin van persoonlijke aandacht, hartelijkheid en emotionele warmte, hebben ze niet gekregen en dat heeft sporen nagelaten. (Degenen die wel tevreden waren, baseerden dat vaak op iets kleins waaraan ze veel betekenis hadden gehecht: bijvoorbeeld een zuster of broeder die juist wel heel aardig was geweest.) Mij trof dat religieuzen zelf dit alles ook tekort zijn gekomen en zijn gaan herwaarderen sinds het tweede Vaticaans concilie.

De zorg van religieuzen was een kerkelijk en maatschappelijk geïnstitutionaliseerde praktijk van barmhartigheid; niet de enige praktijk maar wel een toonaangevende. Als de ontvangers van de barmhartige zorg structureel klagen over gebrek aan liefde, moeten we dus op zoek naar wat er structureel mis zat. We stuiten dan op een hardnekkige (dualistische en manicheïstische) interpretatiefout binnen het christendom.

In Jezus' gebod was de zelfliefde verondersteld: bemin God boven alles en de naaste *als jezelf*. Toch is van jezelf houden en jezelf achten in eeuwenlange christelijke vormings- en opvoedingspraktijken, waaronder de kloosterlijke, niet bevorderd. En dan druk ik me mild uit. Uitgedragen werd: 'Houd van God en de naaste, *niét* van jezelf.' We zien dat bijvoorbeeld onverkort terug in Paul Moyaerts boek *De mateloosheid van*

DE WARMHARTIGE AMERIKAAN

© Annelies van Heijst, 2004, bron: <http://www.presentie.nl/documenten>

het christendom. Niet zelfliefd maar een doorgedreven nietswaardigheid heet daar de grondslag voor de mateloze inzet voor de ander.

Dit type denken zat (zij het theologisch anders gemotiveerd dan bij Moyaert, die vooral argumenteert via Kierkegaard) ook in de ascetische theologie van het kloosterlijke versterven. Versterving of *zelfvernietiging* aangenomen. Het zat ook in de verkondiging aan generaties katholieke en protestantse vrouwen, die te horen kregen zich in te zetten voor anderen, met compleet voorbijzien van zichzelf. Dit alles heeft geleid tot zelfverachting, valse bescheidenheid, gevoelsarmoede of zelfs masochisme bij wie barmhartige naastenliefde betoonden. En het heeft schade gedaan aan degenen die op hun zorgen waren aangewezen.

Het is dus noodzakelijk dat barmhartigheid steunt op zelfliefd, niet op zelfverachting. Als het christendom de zelfliefd herijkt, zal het ook beter aansluiten bij de tijdgeest. (Zoals die spreekt uit hedendaagse advertenties, bijvoorbeeld de oproep van De Zonnebloem: 'Hé verplegende, zin in een werkvakantie?') Integreren van de zelfliefd hoeft niet te ontfaarden in een zelfvoldane levensstijl. Iets voor een ander overhebben kan nog altijd ver gaan, grensoverschrijdend zijn, soms zelfs een persoonlijk en pijnlijk offer vragen. Echter niet uit gebrek aan zelfachting, maar omdat men de liefdevolle verbondenheid met de ander hoger aanslaat en daarin het eigen goed mee opgenomen weet.

Een aangrijpend recent voorbeeld is dit. Toen Tjetjeense rebellen in de gymzaal in Beslan de brandbommen lieten ontploffen, beschermde een van de moeders haar kind met haar eigen lichaam. Ze kwam eruit met een verbrande rug, van het kind was alleen

een voetje geschroeid. Hier werd een offer gebracht. Het kostbare goed van lichamelijke ongeschondenheid werd ondergeschikt gemaakt aan iets hogers, namelijk het redden van het geliefde kind. Het kind met wie de moeder in liefde zo verbonden is dat zij haar eigen leven niet meer goed kan noemen, als het kind iets overkomt. Liefde en niet zelfverachting ligt hieraan ten grondslag. De offertheologie binnen het christelijk geloof moet naar mijn mening in deze lijn worden uitgelegd.

De moeder in de gymzaal is een extremitéit en bovendien is daar de nauwe band tussen moeder en kind. Maar wat we daar zien geldt ook voor meer bescheiden offertjes die worden gebracht in andere typen zorgbetrekkingen. Met zelfliefd en betrokkenheid als richtsnoer zullen mensen ook grenzen overschrijden, en hun eigen zin in iets ondergeschikt maken aan wat de ander dringend nodig heeft. Ze zullen nog steeds meer geven dan waartoe ze verplicht zijn. (Bijvoorbeeld verzorgenden die in de lunchpauze met de bewoners van het verpleeghuis praten, van wie ze weten dat die nooit bezoek krijgen.) Niét uit gebrek aan zelfrespect of gevoel van eigenwaarde. Maar vanuit een positieve betrokkenheid bij de ander: omdat de band zo is, dat ze zichzelf niet goed voelen als ze het nalaten.

Herijking 2: naar een zorgopvatting van in relatie gaan staan

Een begripsmatige herijking is ook nodig in de wereld van de professionele zorg. Zorgverlenen is - door een complex aan oorzaken - teruggebracht tot het doen van deelverrichtingen die planmatig achter elkaar worden gezet: efficiënt, effectief en met duidelijk rendement wordt tussenbeide gekomen en vervolgens wordt de kwaliteit gemeten. Dat zien we in de *cure*, maar het manifesteert zich ook in de *care*.

DE WARMHARTIGE AMERIKAAN

© Annelies van Heijst, 2004, bron: <http://www.presentie.nl/documenten>

Als we denken dat zorgen niet meer is dan doelgericht tussenbeide komen, zijn we als mensen die in de mist zitten en geen horizon meer zien. De horizon of einder van zorgdragen, het overkoepelende kader waarin het zorgen zich hoort af te spelen zijn we dan kwijt. Die horizon is dit, zo valt in de zorghethiek te lezen en in hoe Baart de presentiebeoefening beschrijft. Het is de bewogen ondersteuning van mensen die behoeftig zijn en lijden, hoe hun vooruitzichten op herstel ook zijn. En vooral ook: hen niet alleen laten in de ellende die zij moeten doorstaan, ellende die hen terugwerpt op zichzelf en hun het gevoel geeft van God en alle mensen verlaten te zijn. Wie een zorgend beroep koos om mensen te helpen, voelt dat denk ik haarfijn aan.

De herijking die we nodig hebben, luidt kortweg: zorgen is geen daad maar een betrekking, en in die betrekking worden dingen gedaan. Het doén (druk doen, veel doen) is geen doel op zich, maar ontleent zijn betekenis aan dat omvattender geheel van een ander bijstaan in diens nood. We moeten van een instrumentele naar een relationele zorgvisie. Zorgen is meer dan een serie van doelmatige interventies die kunnen worden gedaan door professionals die zijn toegerust met competenties. Zorgen is wezenlijk: betrokken, vriendelijk en liefdevol in relatie gaan staan, voor de kortere of langere tijd dat de professionele zorgzaamheid duurt. Met een zinspeling op Luc Ferry die het had over liefde als de structuur van zin: kun je het ook zo zeggen. We zijn toe aan een herontdekking van wat we de Samaritaan al zagen doen: 'barmhartigheid is de structuur van zorg'.

dr. Annelies van Heijst is als universitair docent verbonden aan de Theologische Faculteit van Tilburg in de vakgebieden moraaltheologie en vrouwenstudies.